

Kinek kedvez a globalizáció?

Ellentmondó elméletek

Sokféle nézet van arra vonatkozóan, hogy kinek is kedvez a gazdasági globalizáció: mely országoknak és társadalmi rétegeknek (természetesen azon túl, hogy fő kedvezményezettjei és előrevivői a transznacionális vállalatok). A munkaértékelméleten alapuló marxista magyarázat a múlt század '60-as, '70-es évtizedeiben úgy tartotta, hogy a nemzetközi kereskedelem a fejlődő országok kizsákmányolásának eszköze, mert a szegény országok magas élők munkatartalmú áruja a gazdag országok inkább több technológiával előállított termékeivel cserélnek gazdát. Ez volt az egyenlőtlen csere elmélete. Hasonló nézeteket vallott a fejlődés gazdaságtanának több művelője is (a svéd Gunnar Myrdal, vagy a latin-amerikai Celso Furtado és Raul Prebisch). Az a felfogás élt, hogy a világkereskedelem és a tőkebehozatal megnöveli a szegény és gazdag országok közötti különbségeket. A délkelet-ázsiai országok (kis tigrisek) látványos fejlődése azonban a fenti tétel nyilvánvaló cáfolatát adta, s ezt követően differenciált elméletek születtek, melyek tekintetbe vették a fejlődés és felzárkózás sokféle tényezőjét (az állam, az intézmények, a hazai megtakarítás, az oktatás, a vállalkozói mentalitás, a munkamorál, stb. szerepét).

A liberális közgazdaságtan tanítása szerint a szabad kereskedelem mindenkinek hasznára válik, a specializáció és a diverzifikáció kölcsönösen előnyös szituációkat teremt, szegény és gazdag országok egyformán profitálnak belőle, a folyamat kölcsönös közeledésbe és kiegyenlítésbe torkollik. Az egyes országok műszaki és gazdasági struktúrái hasonlóvá válnak, a létrejött globális piac pedig további kedvező feltételeket hoz létre a gazdasági fejlődés számára. És valóban, az elmúlt negyedszázadban a világtermelés megkétszereződött, a világkereskedelem pedig megháromszorozódott. Azok az országok viszont, melyek kimaradtak a globalizációból (elsősorban Fekete-Afrika), a világ koldusaivá váltak. A 91 évesen még mindig aktív *Paul A. Samuelson* azonban (akinek Amerikában már 18 kiadást megért tankönyvéből tanulta az egész világ a liberális közgazdaságtan elméletét) óva int attól, hogy ezt szó szerint értelmezzük. „A globalizáció nem teremt mindig *win-win* (azaz nyerő) szituációkat minden résztvevő számára. Nem lesz automatikusan előnyös mindenkinek az, ami előmozdítja a globalizációt... A globalizáció Amerikában növeli a társadalom magas és alacsony jövedelmű részei közti különbséget. A globalizáció nem csak extra prosperitást hoz; extra bizonytalanságot, feszültségeket és nagyobb egyenlőtlenségeket is okoz” – mondja.

A szintén Nobel-díjas *Joseph E. Stiglitz*, az amerikai közgazdászok fenegyereke, a Világbank korábbi elnökhelyettese és Clinton elnök gazdasági főtanácsadója, aki a Nemzetközi Valutaalapot az elsőrangú egyetemeken tanult harmadrangú közgazdászok gyülekezetének tartja, szintén erős kételyeket fogalmaz meg a liberális közgazdaságtannal szemben. Annyira, hogy a jelenlegi irányzatokat „piaci fundamentalizmusnak” nevezi. A megoldást piac és állami beavatkozás helyes arányának kialakításában látja. Ennek ellenére Stiglitz nem nevezhető a globalizáció ellenzőjének, sőt, az abban rejlő hatalmas fejlődési potenciálokat hangsúlyozza, de a folyamatokat sokkal jobban kontrollálni szeretné, az államoknak sokkal nagyobb irányító szerepet és befolyást szánna, beleértve a fejlődő országokat is. Demokratizálni kell a globalizáció nemzetközi intézményeit, s azok működésének átláthatóbbá kell válniuk, követeli. Stiglitz meglátása szerint azok a fejlődő országok profitáltak a legtöbbet a globalizációból, amelyek nem a nemzetközi szervezetek sematikus

ajánlásait követve, hanem saját konkrét feltételeikből és igényeikből kiindulva vettek részt benne.

A globalizáció hatásairól kialakított eddigi ellentétes elméletek egyike sem magyarázza azonban azokat a megdöbbentő tapasztalatokat, amelyekkel újabban kell szembenéznünk. Úgy tűnik, hogy a globalizáció nyertesei a szegény országok, vesztesei pedig a gazdag jóléti államok. *Jagdish Bhagawati*, indiai származású amerikai közgazdász, a Világkereskedelmi Szervezet és az ENSZ főtitkárának tanácsadója a legismertebb képviselője e felfogásnak. A jóléti állam napjai meg vannak számlálva, hirdeti, és valóban azt látjuk, hogy a hátán a magas életszínvonal és szociális biztonság terheit hordozó Európa egyre csak veszít a globális versenyben. A tőke azokba az országokba tódul, ahol alacsonyak a bérek, nincs társadalombiztosítás, szociálpolitika, szabályozatlan a munkaerőpiac.

Keletre vándorló munkahelyek

A munkahelyek „kihelyezése” (azaz elvesztése) ma már tartós munkanélküliséget okoz Nyugat-Európában. Németországban pl. 1970 óta 1 millió munkahely szűnt meg a ruházati iparban, s a termékek 97%-a importból származik. De hasonlóan leépülőben van a könnyűipar az Egyesült Államokban is: 1995 és 2005 között a textilipari munkahelyek 57,5%-a szűnt meg, 2005-ben pedig – a textilkvóták megszüntetésének hatására - további több tízezer. Korábban a fejlett országok azt hirdették, hogy nem az energia-, nyersanyag- és munkaerőigényes, alacsony képzettségű munkát igénylő szektorokban, hanem a tudás- és technológiaigényes ágazatokban kell versenyezniük a feltörekvő gazdaságokkal. Ez a felfogás mára megdőlt: a fejlődők – a transznacionális cégek oda kihelyezett beruházásai révén - versenyképesek a járműgyártástól az informatikáig valamennyi tudás- és technológiaigényes ágazatban. Az indiai cégek információ-technológiai értékesítése pl. 1998-ban még csak 5 md dollár volt, 2005-ben viszont már 28,2 milliárdra nőtt. 1995 és 2005 között az USA-ban a munkahelyek 27,1%-a szűnt meg az elektromos készülékek gyártásában, 20%-a pedig a kompjúter-technikában. Az „*outsourcing*” az informatikai-üzleti szolgáltatásokban is jellemzővé vált: Amerika eddig 1 millió szolgáltató munkahelyet veszített el, de a *Forrester Research* előrejelzése szerint 2015-ben már 3,4 millió lesz ez a szám. Az *IT (information technology)* sajátosságai miatt egyre inkább az lesz jellemző, hogy a szellemi munka elvándorol, a fizikai pedig helyben marad. Így az a jóslat sem vált be, hogy a termelő ágazatokból kiszorultakat a szolgáltatásban fogják alkalmazni.

Jó példa a saját hazai gyártását sem kímélő, a magas bérköltségek miatti termelés kihelyezésére a Volkswagen esete. Ezekben a hónapokban kezd el a konzern közel 30.000 dolgozójának elbocsájtását, s bővíti a termelést brüsszeli, moseli és portugáliai üzemeiben. (Ugyanakkor Wolfsburgban a heti négynapos, 28,8 órás munkaidőt – változatlan bérek mellett – a korábbi 35 órára emeli.) Hasonló fogyókúrába kezdett Amerikában a General Motors és a Ford is.

Kinek a zsebében landol a pénz

A vesztesre álló nyugat-európai jóléti államok az intézményi-szabályozási feltételek és a gazdasági-pénzügyi erő tekintetében ugyan előnyösebb helyzetben vannak, de ezek nem pótolhatják az ázsiaiak töredék bérében rejlő előnyöket. 2004-ben Németországban a havi

béreköltség 3710 euró volt, Kínában 117 (Magyarországon 764 euró). A béreköltségek szerepét a fejlett nyugati országok sokáig lebecsülték. Németország pl. az újraegyesítés után a volt keleti tartományok fejlődését a fejlett infrastruktúrára és a magasan képzett munkaerőre, nem pedig az olcsó bérekre kívánta alapozni – hiába. Ha megnézzük az EU 15-ök európai régióinak foglalkoztatási szint szerinti rangsorát, akkor az utolsó tíz helyen hét keletnémet régiót találunk. Ezek mindegyikében 20-30% közötti a munkanélküliség. *Kenneth Rogoff* harvardi sztárközgazdász, a Nemzetközi Valutaalap korábbi vezető közgazdásza úgy tartja, hogy – nagyjából a '80-as évekig – a munkaerő részesedése a nemzeti termék előállításában hosszú ideig változatlan volt, azaz - a szakállas marxi tételeket cáfolandó – ha egy ország gazdagodott, különböző társadalmi rétegei egyformán hasznot húztak belőle. Az elmúlt két évtizedben azonban – összefüggésben a globalizáció előrehaladásával, és a tőkének az alacsony bérek iránti preferenciájával – a bérek már egyre kisebb mértékben járulnak hozzá a nemzeti termék előállításához. A legnagyobb ipari országokban a bérek 1975-ben a nemzeti terméknek még közel 63%-át tették ki, 2006-ban már 59% alá csúsztak. Ezzel szemben a tőke részesedése 12%-ról 16%-ra emelkedett.

Ez változást jelent a globalizáció társadalmi-jövedelmi hatásaiban is: a gazdag rétegek egyre gazdagabbak lesznek, de a jövedelmi skála alsó részén elhelyezkedők már csak kisebb mértékben élvezik a hasznot. Az Egyesült Államokban 1979 és 2003 között a társadalom legalsó jövedelemű ötödének nettó jövedelme 4%-kal nőtt, a legfelső ötödé viszont 54%-kal! (A közbülső ötödök jövedelmét is figyelembe véve a megoszlás egy szabályos exponenciális görbét ír le.) Ez nyilvánvaló cáfolata a „lecsepegés” elméletének; a gazdagság nem jut el a szegény rétegekig. Vagy más számokkal illusztrálva: 1980-ban Amerika legjobban kereső 1%-a a jövedelmek 8%-át mondhatta magáénak; ma 16%-át teszi zsebre. A globalizáció Amerikának évi ezer milliárd dollár hasznot hoz, családonként kilenc ezret. Ennek döntő részét azonban a családoknak egy töredéke élvezi.

A kínaiak már a Kelchben vannak

Miközben a világcégek tevékenységük egyre nagyobb hányadát „helyezik ki” Kínába és más alacsony bérű országokba, s ezáltal súlyos foglalkoztatási gondokat okoznak a fejlett világban, egy ideje már fordított irányú fejleményeket is láthatunk. Egy harbini (kínai) szerszámgépgyártó állami vállalat pl. megvásárolta a Kelchet; egy precíziós műszereket gyártó, közepes méretű, gyengélkedő sváb vállalatot azzal a céllal, hogy termékeinek a jónevű német cég utat nyisson az európai piacokra (miután műszakilag feljavította azokat). Ami miatt érdemes az esetre odafigyelnünk: a német vállalat dolgozói most közvetlenül is tapasztalják, mit jelent a globalizáció. A tulajdonosváltás után a Kelchnél a heti munkaidő 40 órára nőtt, miközben a bérek változatlanok maradtak. (A vállalat azért jutott a csőd szélére, mert a szakszervezet a korábbi német tulajdonos ugyanezen feltételeit nem volt hajlandó elfogadni.) Az új kínai vállalatvezető első hivatalos ténykedése az volt, hogy kilépett a munkaadók szövetségéből, majd ezután – felrúgva a kollektív szerződést - minden egyes alkalmazottal külön-külön kötötte munkaszerződést. Kommunikációs nehézségeket okoz, hogy az új főnök semmilyen idegen nyelvet nem beszél és még a korábban az NDK-ban tanult tolmácsai sem ismerik a „bértárgyalás” és „részmunkaidő” kifejezéseket.

Elképzelések a jövőről

Az EU egyelőre az élethossziglan tartó oktatásra és a társadalmi kohézióra épülő modelljének megerősítésével igyekszik felvenni a globalizáció támasztotta versenyt a fejlődő és feltörekvő országokkal (és természetesen az USA-val és Japánnal). A *Kok-bizottság* 2004-ben ezt leszögezte, és kizárta annak lehetőségét, hogy versenyképességének javítása érdekében az EU a bérek és a munkaerő-költségek lefelé menő spirálját eredményező versenyben vegyen részt. Ezek azonban csak szavak, a valóság azt mutatja, hogy mégis csak belekényszerül ebbe a versenybe, hiszen a társadalmi szolidaritás és a képzett munkaerő nem elegendő előny a huszad- és harmincad-résznyi bérekkel szemben. De ezen túlmenően kénytelen lesz valamilyen mértékben és módon piacait is védeni.

Gabor Steingart „Világháború a jólétért” (*Weltkrieg um Wohlstand*) című, egy müncheni kiadónál most megjelent könyvében a transzatlanti szabadkereskedelmi zóna kialakításában látja a megoldást: Amerikának és Európának közösen kell védekeznie Kína és India gazdasági-kereskedelmi agressziója ellen, mely a munkaerő és a természeti környezet gátlástalan kizsákmányolásán alapul. Steingart szerint Angela Merkel is ennek a megoldásnak a híve, és Henry Kissinger is erre bízta a Nyugatot.

De érdekes módon még Amerika és Európa nyilvánvaló veszélyeztetettsége láttán sem fűj visszavonulót az ortodox liberális közgazdaságtan, s továbbra is elítéli a „protekcionista” reakciókat. Egyrészt azzal érvel, hogy ha a globalizáció a fejlett országok munkaerejének súlyos foglalkoztatási gondokat okoz is, s a legalsó rétegek csak csekély jövedelem-növekedést köszönhetnek is annak, előnyöket is hordoz számukra: az ipari termékek ára világszerte csökken, s aki megtakarítását befektetési alapokba helyezi, „tőketulajdonosként” magas jövedelmekhez juthat. Másrészt – s ez érdekes fordulat – az állam jóléti funkcióinak fejlesztésében látja a globalizációs hátrányok leküzdésének ellenszerét. Ha ugyanis a munkahely elvesztése nem jár a betegbiztosítás elvesztésével, s a szociális segélyek elviselhetővé teszik a helyzetet – érvelnek a liberális közgazdák – a dolgozók nem fognak a globalizáció ellen fordulni.

Egyes jelek szerint a globalizáció elérte határait. Az újabban az EU-ban, de Amerikában is megjelenő „gazdasági patriotizmus” arra utal, hogy a tőkék szabad mozgásának is vannak korlátai. A WTO legutóbbi, dohai körtárgyalásainak sikertelensége pedig a szabad kereskedelem korlátait sejteti: a fejlett országok agrárprotekciónizmus nem egyeztethető össze a világkereskedelem további liberalizálása iránti igényeikkel, mint ahogy a fejlődők iparának védelme sem. A fák nem nőnek az égig, egyszer minden örökérvényűnek tekintett trend megtörik, így a teljes liberalizálásra épülő világgazdaság eszméje is. A felismerés, hogy a globalizáció nem feltétlen egyenlően osztja meg az előnyöket, sőt, hogy a fejlett országok annak vesztesei is lehetnek, s fokozhatja társadalmi feszültségeiket, már nem teszi őket annak feltétlen híveivé. Ne csodálkozzunk, ha maholnap a demokrácia-deficitje miatt sokat bírált és az ipari forradalomra jellemző munkakörülményeket fenntartó Kína válik a szabad kereskedelem és a globális gazdaság fő szószólójává.

Bp, 2006 szeptember

dr. Kiss Károly
egy. docens

Fontosabb források:

Spiegel Special No. 7/2005. International edition. Globalization. The New World.

Der Spiegel 16/2006: Globalisierung. „Risse im System.”

Der Spiegel 37/2006: Gabor Steingart: Weltkrieg um Wohlstand. (Piper-Verlag, München, 2006)

Stern 15/2006: Geschichte des Kapitalismus. Der Sieg des Geldes.

Stern 30/2006: Herr Li versteht die Frage nicht.

Kok report: Facing the challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment. 2004, www.europa.eu.int

The Economist, December 10th 2005: Global trade. Weighed in the balance.

The Economist, September 16th 2006: The new titans. A survey of the world economy.

Pósa Tibor: Izoming. A Nyugat és a távol-keleti óriás textilipari erőpróbája. Magyar Nemzet, 2005. jún. 11.

Krajczár Gyula: Hétköznapi háborúk. A szabad kereskedelem nincs benne a tízparancsolatban. Népszabadság, 2005. nov. 26.

H-P. Martin – H. Schumann: A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt, Bp, 1998.

Joseph E. Stiglitz: A globalizáció és visszasságai. Napvilág Kiadó, Bp, 2003.

EcoStat, Időszaki közlemények XII. szám, 2004. december.

Napi sajtóhírek a „gazdasági patriotizmusról” és a világkereskedelmi tárgyalások állásáról.